

МАҲМУДХЎЖА БЕҲБУДИЙНИНГ СОҒЛОМ АВЛОД УЧУН ҲАРАКАТЛАРИ ТАРИХИДАН

А.Э.Курахмедов

СамДЧТИ доценти

Улуғ маърифатпарвар Маҳмудхўжа Беҳбудийнинг номи айниқса мустиқиллик йилларида кейин баралла янграй бошлади. Собиқ совет даврида у ҳақида турлича фикрлар билдирилди. Биров уни «...Туркистон деган ўлканинг бошлиғи эди», (Вадуд Маҳмуд.) «Маҳмудхўжа Беҳбудий», «Меҳнаткашлар товуши», 1920 йил 8 июл») деб гурурланган бўлса, бошқаси «Беҳбудий буржуазия вакили эди» (М.Ваҳобов «Ўзбек социалистик миллати, Тошкент 1971 йил»), дея уни бутун ҳалқнинг душманига чиқарганди. Бундай қарама-қарши фикрларни қўплаб келтириш мумкин.

Аслида-чи? Беҳбудий дунёни бир бутун тушунган қалби дарё инсон, энг аввало эса у худонинг барчамиз қатори бир бандаси эди. Динига собит бир мутфий, «ўзининг Туркистон боласи эканини тушунган бир йигит эди». У модиюнчиларга ўхшаб худони инкор қилмас, бидъатчиларга ўхшаб «ер бир ҳўкизнинг шоҳида, ҳўкиз эса балиқнинг устида» деган сохта гапларга ҳам ишонмас, у тараққиётни инкор этмас эди. «Илми замоний исломиятта зарар қилмоқ, нари турсин, фойда этар», «Ёшларга мурожаат», «Ойина» журнали 1914 йил 21-сон), деб дунёвий илмлардан воз кечмас, билъакс уларни мактабларга тадбиқ этиш учун саъй-ҳаракат қилар эди. Бунинг учун эса бир неча китоб- дарсликлар ёзиб нашр этди. Янгича жаид мактаби очиб, унга ҳовлисида жой ажратди, уни китоб ва маблағ билан таъминлади.

Беҳбудий ёш авлодга биз тарихимизда эндигина янгича ўқимасдан, аждодларимиз биз ўқимоқчи бўлган китобларнинг неча-нечасини ёзиб кетишган, биз улар каби барча фанларни ўқишимиз керак, деган маънода қатор мисоллар келтиради:

«Туркистон» уламоларини ҳаммасини аҳволи ва таснифотини ёзмок лозим бўлса, ушбу китобимиздан ҳам каттароқ китоб тайёрламок керак

бўлади. Шайхул раъис Ибн Сино Абу Али луғат, мантик, жўғрофия, мусика, ахлоқ, кимё, табиат, мувофик ал-табнат, ҳикмат, тиб, нужум, илми табобат... юздан зиёда китоб тасниф қилгандурки, мусулмон уламоларини аввалидур. Аксар китоби Оврупо тилларига таржима бўлган ва фарангийлар «Овиссен» атайдурлар. Вафоти 428 санағадур. Абу Наср Форобий замонидаги барча тилларни билар эканки, «қонун» деган асбобни ижод қилиб экан. Барча тасниф қилган китоби етмиш кадар ва илми тавҳид, фикх, мусиқий, риёзий, ҳайат, хикмат илмлариға таснифоти бор («Мунтахаби жуғрофияи умумий» китоби-Туркистон донишмандлари бўлими, 9.10 бетлар.) Нега бугун биз Амир Темур, Алишер Навоий, Мирзо Улуғбек, Бобур каби машҳур саркарда давлат арбоблари ва уламоларимизни бот- бот тилга оляпмиз? Бу асосан ўзликни таниш, миллатни тараққий қилдириш, бунинг учун эса энг атоқли боболарни ўрнатиб қилиб кўрсатиш эмасми? Худди шу ташвишии Маҳмудхўжа Беҳбудий асримиз бошида, ҳали мустанлака зулми остида эзилиб ётганимизда амалга ошира бошлаганди.

Бундай тарбия усули натижасини хатто 1906 йили рус тилида чиққан «Самарканд» газетаси ҳам эски мактабларда ўргатиладиган 3-4 йиллик сабоқни, Беҳбудий мактабининг болалари бир йилдаёқ ўзлаштириб олдилар, деб ёзганди («Самарканд» газетаси 1906 йил, 20 май).

Беҳбудий соғлом авлод деганда жуда кенг тушунчага эга эди, яъни унинг орзусидаги авлод диний, илмий жиҳатдагина эмас, балки жисман соғломликни назарда тутди. Дейлик, «Эҳтиёжи миллат» мақоласида шундай жумлаларни ўқишимиз мумкин:

«Бошқа миллатларга каралса, кўрилулки мунтазам мактаблари бор ва ул мактабда диний илм устинда дунёвий илм ва фанлар ҳам ўқилур, чунки дунёга турмоқ учун дунёвий фан ва илм лозимдур» («Самарканд» газетаси, 1913 йил, 3-сон).

Бу кўчирма юқоридаги фикримизни яна бир бор тасдиқлаб, Беҳбудий илм-фанни қувватлаганини кўрсатиб турибди. Шундан сўнг у қатъий хулоса

чиқаради. «Замона илми ва фанидан бебаҳра миллат бошқа миллатларга поймол бўлур» (Уша манба).

Бундай илм фанларни эгаллаш учун авлод жисман ҳам бавувват ва чаққон бўлиши лозимдур. Бехбудий замонасидаги ёшларнинг жисмоний баркамол бўлишларига тўсқинлик қилувчи барча иллатлар билан кескин курашади. Ўзи муҳаррирлик қилиб нашр этган «Самарканд» орасига газетасининг бир неча сонларида кўкнорихўрлар ва Россиядан келтирилиб, мусулмонлар орасига тарқатилаётган пиво дўконларини ва пивоҳўрларни танқид қилиб чиқди. Махмудхўжа Бехбудий нос, тамакининг зарари ҳақида ҳам жуда кўп тўхталган. Унинг ёзган мақолаларини бошқа нашрлар ҳам кўчириб босишган. Бехбудий ўзи муҳаррирлик ва ноширлик қилган «Ойина» журналининг биринчи сониди «Тутун ёинки Тамоку» сарлавҳали мақола ёзади. Бу мақоланинг акс-садоси эса бир неча сонларга давом этди. «Тутун, тамоки надур? Тамоку Америкадан келтирилган табакқум исмлики гиёҳни барг япроқларига берилган исмдур. Табак калимаси Америкадаги жазиралардан келгандур. Руслар табак, турклар тутун, араблар духон дерлар». Шулар тариқа Христафор Колумбнинг Америкага бориб қолгани, у ерда яшагани ва тамакини маҳаллий халқда кўриб, «...Колумб асҳобалари ҳам анча одат этадур. Ва ул кунги бизни нос- папирус-чилим ила чекадурғон тамокумиз эди. Аҳли таърих уламосининг таҳқиғига қараганда бизни эски дунёда тамоку гиёҳи йўқ эди. Колумблар бу гиёҳ тухумидан келтуриб Испанияга экдилар. 1517 санаси оврупоға тамоку исмлики бу заҳар мунтасир бўлди».

Шундан сўнггина ўзимизга кириб келади, дейди Бехбудий ва унинг 9 зарарини санайди:

1. Диёримиз аҳолисининг ҳар навъи касалға мубтало этиб, яна этилмокдадур.
2. Барча табиб ва кимёгарлар тамоку ичакда заҳар сўйи борлиғига мутафик (мувофик)дурлар.

3. Ҳар суратда истеъмол этса тамоку зарари етар.

4. Фани кимё тамокуда бир модда сами (заҳар-муал). «Ўлдирувчи!

Нашр этиб никутин атагандур.

5. Тажриба ила собитдурки никутин бир қатраси бир итни ҳалок етар.

6. Тамоқунинг тутуни одамга бошқа тутунлардан зиёда, зарар етар.

7. Бир ёмон одам тамокудаги заҳардан бир кишига бериб ўлдирадур.

8. Бошқа бир одам тамокудаги никутиндан қасддан очиб ўзини ўлдираб.

9. Уч нафар кулл (ҳамма) бачалар бошини тамоку суйи ила ювганда бечора болаларни учи-да 24 соатда охиратга сафар этибдур» («Ойина» журнали 1914 й., 1-сон).

Бу фактларни изоҳлашга ҳожат бўлмаса керак, деб ўйлаймиз. Ва ниҳоят барча ота-боболаримиз қатори ёш йигитчаларнинг жинсий тарбияси учун ҳам қайғурган. «Ойина» журналининг 1915 йил 53-сонидagi мақолаларидан бирида ёш йигитчаларни турли хил ёмон одатлардан қайтарган, унинг оқибатларини табиблар каби ўқувчиларни хабардор қилган. Кўриниб турибдики, Маҳмудхўжа Бехбудий барчани келажак авлодни ҳар тарафлама соғлом ўстиришга чорлайди. Мухтарам Президентимиз Ш.М.Мирзиёев таъкидлаганидек соғлом авлодни тарбия этишимиз учун эса аجدодларимиз ўғитларини ёдимиздан чиқармаслигимиз ва миллий қадриятларимизни келажак авлодлар онгига сингдириш билан боболаримиз руҳининг шод бўлишига ҳамда мустақиллигимизни мустаҳкамлашга хизмат қилади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. М.Ваҳобов. Ўзбек социалистик миллати, Тошкент 1971 йил
2. «Ойина» журнали 1914 й., 1-сон
3. «Самарканд» газетаси, 1913 йил, 3-сон
4. «Самарканд» газетаси 1906 йил, 20 май
5. («Мунтахаби жуғрофияи умумий» китоби-Туркистон донишмандлари бўлими, 9.10 бетлар.)